

megszólal...” Vagy: „...és azt hittem, / ránk zuhan az ég ezernyi / csillogó vödrével, de csak / szitálni kezdett az eső...”

Kimondva-kimondatlanul Bogdán József majd minden versének, még a legprofánabb tartalmúaknak a gondolati háttérében is, Isten és ember viszonyának a megfogalmazása áll. A legjobb versekben a köztük lévő kapcsolat nem eleve adott, s nem is problémamentes. A világba vetett költő-én kilátástalanul egyedül van, Isten egy transzcendens Valakiként jelenik meg, az elérhetetlen, aki hatalmas távolságból szemléli a végességének tudatában élő embert. Az elveszett paradicsom képzetének rögzítése mögött intenzíven ott munkál a nosztalgia is, a vágyakozás a világharmónia újbóli létrejötte után, s a költői én lelki harmóniája után is, mely leghitelesebben a tovatűnt gyermekkor képeiben idéződik fel újra és újra.

A kötetből kiemelkedik az Ablak, az Esti zsoltár, a Mi történt a konyhában, a Nem sírtam akkor és a Billegések című vers – közülük hármat számunk szépirodalmi rovatában közlünk –, de két-három szövegének kivételével majd mindegyikben vannak eredeti elemek, amelyekre érdemes odafigyelni. Jó néhány versében Bogdán József felül mer kerekedni papi hivatásának gondolati-magatartásbeli kötöttségein, s ez feljogosít bennünket arra, hogy a jövőben mind jobb verseket várjunk tőle – élményanyaga, elmélyültsége és nyelvi felkészültsége van már hozzá.

TOLDI Éva

A MÍTOSZ ÉS A KÖZVETLEN TÖRTÉNETMONDÁS TÉRKÖZÉBEN

David Albahari: *Apám evangéliuma*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1989

Vannak emberi és szellemi minőségek, melyek mind elérhetetlenebbeknek tűnnek, melyeket mintha valamely láthatatlan erő távolítana mind messzebbre tőlünk. David Albahari (1948) több mint másfél évtizedes munkássága olyan folyamatosságról tanúskodik, melyet az elbeszélő a távolság csökkentése, azon értékek visszaszerzése szolgálataiba állítot, melyeket kiveszőknek s mind ritkábban tapasztalhatóknak érzünk. Két kötetének címe jelenkorunk kódéből emel ki fogalmakat, minőségeket: *Közönséges történetek* (1978), *Egyszerűség* (1988), s ezekre elgondolkodtató ellentétként (vagy folytatásként?) hat a magyar válogatás címe: *Apám evangéliuma* (1989). Ha az idézett kötetek között bármiféle folyamatosságot észlelünk, az abból a kitartásból származik, melyet Albahari a közvetlen, egyszerű emberi *megszólalás* formái, a közvetlen történetmondás látszólag spontán, ám annál összetettebb belső szerkezeteinek s a misztikus dimenzió kiterjesztésének irányába tesz. Prózájának olvasása során olvasói, kritikusi reflexeink kiiktatására van szükség, mert mind kevésbé hiszünk abban, hogy a dolgokról, a történetről, a történetekről, a történetekről, a helyzetekről, emberi relációkról *egyszerűen* lehet írni, s hogy minderről *egyszerűen*, beidegződésektől mentesen szólalhatunk meg. Mindez nem a kritikai viszonyulást cáfolja, ellenkezőleg, revidéálásra készíti azt, hisz észrevétlenül olyan párbeszéd részvevőivé leszünk melyben a megszólaló konfessziója, *tiszta beszéde* önmagáról, családjáról, élményeiről, benyomásairól, tépelődéseiről és

művelődési-szellemi hagyományáról, meghitté teszi a kontaktust, revelációszerűvé a „történetek” olvasását.

Apám evangéliuma Albahari most megjelent, válogatott, magyar kötetének címe, melyet a már említett *Egyszerűség* című könyv alábbi mondatai „vezethetnek be”: „Csupán az maradt hátra, hogy leírjam apámat. A legegyszerűbb kötelezettségek képezték számomra mindig a legtöbb problémát. Egyenes vonalat húzni, például választékok, hajamban, vagy csukott szemmel járni, vagy egyik lábamról a másikra ugrálni.” E válogatás, mely a korai prózai kötettől az utolsóig terjed, sajátos metszetet készít, tematikus egységesítésen alapszik: Albahari elbeszélőművészetének ez vitathatlanul egyik uralkodó vonulata. A történet-sorozat a családtörténet revíziója, töredékesen, ugrásokkal előrehaladó összképe, melyet az imént idézett mondat elvitathatatlan igénye, törekvése, az ösztönműködés tesz összefüggővé. Az első személyű elbeszélőnek egzisztenciális szükséglete a felidézhető, összerakható helyzetek és események egybetartozása, s a beszélőt, elbeszélőt, a fiút krónikássá, a saját élettörténetét alakító, azt a közvetlenül megélt vagy a közvetetten megtapasztalt eseményeket leíró tanúként való szerepeltetése. Leíró, résztvevő, tanú s elszenvedő az, aki hozzánk beszél. Megszólalásának többlete – nyelvének visszafogottsága ellenére is – éppen ebből következik. A magyar válogatás az Albahari-próza domináns apaélményét tekintette kiindulópontnak, s ezzel olyan összefüggő sort teremtett, melyből más-más időben keletkezett írások viszonylag koherens szöveggé álltak össze. Az *Apám evangéliumát* minden mai elképzelésnek megfelelően regénynek tekinthetnénk, s Vujicsics Marietta válogató/fordító munkája kapcsán tematikailag rendkívül szorosan összefüggő kötetnek: egy más, egy új Albahari-kötet olvasói vagyunk, akiknek arra az Albahari által olyan jelentésterhes kötetkomponálásra is figyelniük kell, melyet ez esetben a fordító s a szerkesztő vállalt magára. Hangsúlyoznám, a kötet már-már a regény összefogottságával vetekszik, annak epizodikusan előrehaladó válfajával, s az a kép, mely az elbeszélőről kialakul, nem elhanyagolható, nem is mellékes, ám csupán egyike a művészetében képviselt vonulatoknak. Vitathatatlanak tartjuk, hogy e kötet válogatásában legalább olyan következetes komponálóelv érvényesült, mint Albahari minden más kötetében. Erről tanúskodnak egyébként antológiai, válogatásai is. Az *Apám evangéliuma* című válogatás több kötetre támaszkodik (*Porodično vreme*, 1973; *Opis smrti*, 1982; *Jednostavnost*, 1988): az apával tett séták nyitják, az apa halála zárja a kötetet. Amit ezek a történetek a kezdet s a végpont közé illesztnek, az nem csupán egy jugoszláviai zsidó család élményekben, megélt tapasztalatokban reflektálódó sorsa, hanem olyan bővítésekkel gazdagodó tere, melyet a bölcsességek felidézése, a szentkönyvek tanításai, az enigmatikus kijelentések tesznek elmélyültté és rétegezetté. A kötet másik dimenziója ugyanis Albahari prózájának azon alapvető vonását illeti, mely lényege szerint – hagyományos konstellációban ettől idegen, jellege szerint különböző – közlés- és kijelentéssorozat. Albahari prózájában kivételes művészi látásmód és érzékenység biztosítja a történet-szerű s a történetre reflektáló közlések szerveségét. Mindez nem felfedezés sem az elbeszélő, sem az olvasó részéről, ám vitathatatlan annak a spontán együttesnek a kialakulása, mely a közlő s a közlésre reflektáló fiktív/tényleges személy között kibontakozik. A könyvek egymással beszélgetnek, írja Umberto Eco. Ha csupán friss olvasmányainkat vesszük tekintetbe, akkor is tágul azon „könyvek” sora, melyek „mintha” egymással beszélgetnének. David Albahari és Danilo Kiš, Esterházy Péter és Milorad Pavić, Goran Tribuson és Filip David bonyolult beszél-

getést kezdeményeznek a „hagyománnyal”, könyvekkel és szövegalkotási modellekkel. E párbeszéd sajátos metszete a nyolcvanas évek prózairási tendenciáinak.

Alig akad ma olyan kritikai áttekintés, melyben a POSZT vagy META szóelemek ne szerepelnének. Az érzékenység, fogékonyság, világgép és világlátás más-más kulturális közegben kibontakozó jelenségek esetében is hasonló jelleget ölt. Mintha párbeszéd folyna akkor is, amikor egymástól függetlenül létrejött művekről van szó, s elkerülhetetlen lenne a *Kunstwollen*, vagy Lévy-Strauss fogalma, a *bricolage*, sőt azzal a jelenség-sorozattal szembehelyezett kísérletsorozat, mely a *kimerültség irodalmával* (J. Barth), a minimalizmussal szemben új modelleket kínál fel, mint amilyen a mito/poétikus beállítottság, az egyszerű, tiszta beszéd visszaszerzéséért tett erőfeszítés. Mintha Albahari is az *elfogyasztott szavak és ideológiák* ellen tiltakozna, s mintha ezért telítené szavait, mondatait többletjelentésekkel. A posztmodern elbeszélésnek, John Barth szerint, fölül kellene emelkednie a realizmus és az irrealizmus, a formalizmus és a „tartalmi” művészet, a tiszta és az elkötelezett irodalom, az elit és a tömegirodalom kölcsönös szitkozódásain. A hivatkozott művek egyértelműen ilyen anakronizmust, a szembeállítás elévültségét tanúsítják.

Filip David, a *Princ vatre* (A tűz hercege) írója egy föld alatti járatról beszél, melyen keresztül a jelenkor s a tradíció egymással érintkezik. A történet s a hagyomány egyik értelmezési lehetősége talán éppen ebből a „mélyrétegből” bontakozhat ki, hisz az említett szerzők némelyike úgy idézi föl a zsidó hagyományt s a chászid legendakincset, hogy ebben a *kimerültség* s a *kiürültség* irodalmával szembesített gazdagságra ismerünk. Az amerikai *új relizmussal*, ennek „piszkos nyelvével”, nyelvi elszegényedésével, pusztaságával, kopottságával, elnyűttségével szemben kibontakozik a mítosz s a jelképvilág iránti érdeklődés. Egy föld alatti s kiapadhatatlannak tűnő forrás az, amely felé Albahari, Filip David, Danilo Kiš, Nadas Péter elindult, s amely felújította a magyar s a szerb prózát, valamint magyarrá s egyéb nyelvekre fordított műveik által azt a párbeszédet, melyet sosem volna szabad megszakítanunk a zsidó, a chászid, a gnosztikus legendairódalommal, a Koránnal, a Bibliával, a Talmuddal, hisz az új realizmus tudatos kiürített-ségével aligha van olyasmi, amit szembeszégezhetnénk.

Az archaikus elemek felidőzésének világgépi vonatkozásai vannak. Filip David lidércesnek mondja a világot, melyben élünk, s megkísérel a szavak, eszmék elhasznátlanságával egy olyan nyelvet és világot szembeállítani, melynek ereje kétségbevonhatatlan. David Albahari észrevétlenül iktat be köznapi történeteibe parabolyszerű megnyilatkozásokat, melyek rejtélyességük, áttételességük révén bonyolítottá teszik szövegeinek befogadását. A közvetlen tényközlés s a beszámoló jellegű nyelv megfoghatatlan módon telítődik fel többletjelentésekkel. Mindez nem teszi kérdésessé Albahari következetesen egyszerűsége törekvő elbeszélői megoldásait. Noha rendszerint jelzi, pontosan meghatározza a parabolyszerű kijelentések megfogalmazóját (ilyen például Ruben Rubenović, egykori rőföskereskedő), másutt úgy szövi be szövegébe a „bölcselek” mondásait, mint a köznapi tényközlések tartozékát. Albahari elbeszélő módszerére többek között éppen a *Ruben Rubenović egykori rőföskereskedő halálának leírása* bevezető sorain s talán az elbeszélés egésze is kivételesen jellemző. A közvetlen elbeszélés s az elbeszélés külső helyzetének leírása a keresztöltések módjára fonódik össze: „Az alább következő sorok, oldalak, melyeket még magam sem láthatok, események, neszek, cselekvések és a helyszín: kísérlet. Szavak, melyeket használok, mondatok, melyeket egymásba fűzök,

kérdések, kijelentések – minden bizonytalan, semmi nem vezet a biztos cél felé, semmi sem megdönthetetlenül szilárd.” Nem az olvasó, nem a kritikus figyel fel ismét olyan egybeesésre, melyet elbeszélés és teória, történetmondás és reflexió között képez/het ívet. *Kísérlet*, írja Albahari, s a magyar válogatásban is szerepel egy kimondottan poétikai fogalmat hangsúlyozó szöveg-cím, az *Esszé*. Újabb kihívás ez számunkra, hisz az esszé „kísérletszerűsége” mindenkoron a szemlélődő s nem a történetmondó műfaja volt. A műfaji határvonalakat Albahari itt is bravúrosan metszi el. Immár nincsenek olyan választók, melyek elbeszélhető és a csupán „megtárgyalható/megvitatható” dolgokat egymástól elkülöníthetnék. A kötet elbeszélője úgy mond el megtörtént, meg nem történhető eseményt, hogy ezt átszövi annak a kételysorozatnak a szálaival, melyet benne az elmondhatóságtól a megértésig ívelő táv befoghat. „És önök miről gondolkodtak? Az elavult művészi formákról. Ilyen helyzetben. Igen.”

Albahari egyszerűen „egyszerűen”, közvetlenül arra a ma már mind nehezebben kialakítható kapcsolatra apellál, melyet nem csupán a szemlélődő alkatú egyén s olvasó között alakíthat ki. Ha a kritikusnak bármin is töprengenie kell, az pontosan ez a tapinthatósága ellenére mégis kezei közül kisikló minőség, melyet az elbeszélői alkat jellegére, az alkatot artikuláló nyelvre, a beszédmodort vezérlő személyre, a reá tett hatásokra, családiakra, történelmiekre, szellemiekre és lelkiekre vezethet vissza. Kritika-poétikai fogalomkészletünk egyes pontokon érvényét veszti, e megszólalás olyan szavak keresésére ösztönöz bennünket, melyekre a teóriának van is, nincs is szava. Ezt maga Albahari tudja legjobban. Maga is teoretikus (és elbeszélő), annak a kimeríthetetlenül gazdag hagyománynak ismerője, melyet a zsidó szellemi tradíció írásban, szóban, életvitelben ránk hagyott. Kivételességét e vállalkozás attól szerzi meg, hogy korunkban emeli fel *tisztán* szavát olyan feddhetetlen emberi, érzelmi, szellemi értékekért, melyeket a zsidó szellemi tradíció írásban, szóban, életvitelben korunkra hagyományozott. Mindennek hangsúlyozása és ismétlése tudatos, s e tudatosság az olvasót jellemzi. Ki kísérelné meg ugyanis egy recenzió belül azon tartalmak hangsúlyozását, amit a családi harmónia, a megértés, a tiszteltet s a megbecsülés jelent? Albahari világerzékelésének hatására óhatatlanul magunk is „immár elfeledett emberi értékek őrzőinek” érezzük magunkat – míg vele társalgunk.

THOMKA Beáta

REKAPITULÁLÁS REGÉNYBEN

David Albahari: *Cink*. Filip Višnjic Kiadó, Belgrád, 1988

Amikor a múlt év novemberében folyóiratunkban közöltük David Albahari *Jednostavnost* (Egyszerűség) című új kötetéből a Jeruzsálem című novellát, még nem tudhatuk, hogy ez a mindössze néhány oldalas, halálról meditáló szöveg tulajdonképpen vázlata egy akkor már készen álló kisregénynek. Éppen ezért hat a felfedezés örömeivel és izgalmával is egyúttal a most kezünkben tartott *Cink* című regény, amelyben, úgy érezzük, tovább ágaznak azok a labirintusok, amelyekbe az író a Jeruzsálemmel vezetett be bennünket, hogy együtt keressük a kivezető, a célhoz vezető utat. Albahari prózájának,